

De ethiek van de bergsport (1)

Tekst: Theo Boer

Foto's: Menno Boermans

Vergeleken met andere sporten wordt de outdoor bergsport relatief vaak als moreel problematisch ervaren. Bergbeklimmers? Levensmoede macho's, moraal-loze durfals die prestaties stellen boven veiligheid en die ook nog eens ongerepte landschappen vervuilen. Bloedstollende verhalen van Everest- en K2-beklimmers met afgevroren ledematen en doodgevroren klimmatten, samen met het gekonkel tussen klimmers over de geloofwaardigheid en de aanvaardbaarheid van hun alpine gedrag, helpen deze mythen zich verder te verspreiden. Zoveel kwade geruchten maken je nieuwsgierig naar de spreekwoordelijke kern van waarheid. Ook in de afgelopen zomer zijn er tijdens het beoefenen van de verschillende vormen van bergsport weer tientallen mensen omgekomen – relatief veel in vergelijking met de meeste andere sporten of met het verkeer. Wat maakt dat velen toch steeds die risico's weer nemen? In dit en in het volgende nummer van *HOOGTELIJN* gaat ethicus Theo Boer in op enkele morele aspecten van de bergsport.

Het is misschien een open deur, maar: wat maakt bergen zo aantrekkelijk, wat maakt het al die risico's waard? Allereerst is er het 'respect voor de natuur'. In het hooggebergte valt de mens in het niet temidden van de uitgestrektheid, grootsheid, schoonheid, pracht en ongereptheid. Op korte afstand van elkaar zijn totaal verschillende klimaten met hun flora en fauna te vinden – van subtropisch tot arctisch en alles ertussen. Geuren zijn indringend en wisselen voortdurend, de lucht is schoon, het weer grillig, indrukwekkend zijn de ervaringen van driedimensionaliteit. Om diezelfde reden wil een ander naar zee, het wad op of een bos in, maar toch: voor de bergfan is van alle vormen van 'in de natuur zijn' die binnen ons bereik liggen een verblijf in het hooggebergte met stip het indrukwekkendst. Bergen kunnen je ook aanspreken door hun mensvijandigheid, want het hooggebergte vormt één van de weinige biotopen die voor menselijke bewoning ongeschikt zijn. Bergsport heeft voor een groot deel met de kunst van het overleven te maken; één normaal gesproken kleine vergissing, één misstap, één verkeerde zekering, de gletsjerbril vergeten, een handschoen weggewaaid, de batterij in je GPS op, het kan je duur komen te staan. Veel vormen van bergsport hebben als ondertoon een impliciete afkeer van cultuur, althans de wens om tijdelijk aan die cultuur te ontsnappen. Daarom is het leven in de bergen bijna per definitie spartaans. Al is het maar voor

even, je herkrijgt een gevoel dat generaties voor ons dagelijks aan den lijve ondervonden. Al deze motieven kun je rangschikken onder 'respect voor' of 'terug naar de natuur'. We ontwaren in de natuur een intrinsieke waarde, ver weg van onze maakbaarheidscultuur, door velen verloren gewaand. Deze waarde moet weer gevonden, gerespecteerd en gecontempleerd worden. Niet voor niets vormen bergen in veel godsdiensten bronnen van rust en inkeer.

De mens in de bergen

Maar er is ook de 'menselijke factor': sociale en persoonlijke motieven waarbij de bergen meer middel zijn dan doel. Denk aan het competitieve aspect: jij (of je team) beklimt als eerste een top of opent een route of routevariant – jij, niet je concurrent, strijkt met de eer. Je schrijft een boek met op de achterflap een verklaring dat je wel dood had kunnen zijn maar dat je desondanks als eerste, of als eerste Nederlander, of als eerste Nederlandse vrouw, of als eerste Nederlander zonder zuurstof (het wachten is op de eerste Nederlandse vrouw zonder zuurstof) op een top hebt gestaan. Je onderscheidt je van anderen thuis of op het werk, krijgt soms bewonderende blikken toegeworpen en mag op feestjes tekst en uitleg geven ('Gebruiken jullie dan ook touwen en zo?'). Bergsport is vaak een uitstekend middel tot teamvorming. Niet voor niets hangen uitgebluste managers regelmatig een weekend

aan een rots in de Ardennen en worden groepen probleemjongeren een paar weken naar Noorwegen gestuurd. Ook aan jezelf wordt gebouwd: je leert afzien, je grenzen verleggen, went aan de voordelen van groepscoördinatie en keert met een dijk van een conditie huiswaarts, geëquipeerd om met die ervaring ook uitdagingen als gezin, werk en politiek te meesteren.

Bij die persoonlijke en sociale aspiraties zijn de bergen vaak niet meer dan een functioneel decor. Je kunt immers ook op andere manieren een team vormen – binnen én buiten, hoog of laag, nat of droog. Je grenzen verleggen kun je ook door te trainen voor een marathon of triatlon. Voor status en achting kun je ook een internetbedrijf opzetten of chirurg worden. Ook achting voor de natuur en contact met haar grootsheid krijg je niet alleen door bergsport. Er zijn mensen die met een baantje naar boven rammelen en de hele dag het gletsjerpanorama op zich laten inwerken, anderen maken een wandelingetje van hun hotel naar de waterval en ze komen gelouterd terug. Het is dan ook vooral de *combinatie* van natuur en menselijke inspanning die de bergsport zijn aantrekkingskracht geeft: jezelf uitdagen door de natuur uit te dagen; mens worden in een mensvijandige omgeving; teamwerk leren omdat je het alleen niet redt; ultieme ontspanning ervaren door inspanning; je concentratie verhogen door iets groters buiten jou te meesteren. Het is wellicht niet toevallig dat het meest door mensenhanden vormgegeven land ter wereld ('*God created the world, the Dutch created Holland*') relatief de grootste bergsportvereniging ter wereld kent. De bergen symboliseren de natuur die niet alleen getemd maar vooral gerespecteerd wil worden, die niet met zich laat spotten en tegelijk je vriend wil zijn. In die combinatie van respect voor de natuur en menselijke ambitie is de bergsport niet uniek maar wel bijna uniek en in elk geval moeilijk te evenaren. Daarmee kom je op een bijna spirituele duiding van de bergsport. Niet voor niets was er onder de eerste beklimmers van de Alpentoppen in de 19e en 20e eeuw een groot aantal geestelijken en filosofen. Hun worsteling met de elementen stond symbool voor de haat-liefde verhouding die velen met het bestaan *an sich* hebben.

Typen

Doordat in de bergsport de één de nadruk legt op 'de mens', de ander op 'de berg' en een

derde op 'de mens in de bergen' ontstaat bijna vanzelf een typologie van bergsporters. Ten eerste zijn er mensen die vooral uit zijn op uitdagingen, afzien, grenzen verleggen, je lichaam trainen en teamvorming, maar die dat niet noodzakelijk in de bergen hadden hoeven zoeken: hadden ze een andere *peer group* gehad of waren ze naar een ander zomerkamp gestuurd, dan waren ze fervente zeilers, snowboarders of tennissers geweest. Aan het andere eind van het spectrum staan degenen die de bergen en de daarin vertegenwoordigde natuur zoeken als eigenwaarde, misschien ook als spirituele waarde, en voor wie de bergsport als techniek meer middel is dan doel, meer noodzaak dan passie. Een derde groep bestaat uit degenen die iets van allebei hebben: de intentie om de bergen aan het eigen kunnen te onderwerpen en zich aan de berg te trainen én achting voor de bergen als waarde in zichzelf. In de klassieke bergfilm *Scream of Stone* (1991) van regisseur Werner Herzog zijn de drie types in een slepende en tot op het laatst onbesliste strijd gewikkeld. Martin Sedelmaier (gespeeld door superklimmer Stefan Glowacz) geldt als de ambitieuze technische klimmer: 'Geef me een halve centimeter uitsparing in de rots en ik klim'. Bergen zijn voor hem net zoiets als het klimplafondje in zijn eigen flat, alleen groter. Wachtend op goede condities voor een beklimming doodt hij de tijd op een luidruchtige kleine schaakcomputer. Zijn tegenvoeter, de bebaarde binnenvetter Roccia Innerkofler, veracht het *indoor* klimmen van zijn lenige concurrent en bivakkeert maandenlang in zichzelf gekeerd in een hutje aan de voet van de bergen. Hij pareert zijn ontegenzeggelijke persoonlijke ambities aan een hang naar het natuurlijke leven en vormt daarmee een exponent van het combinatietype. Beiden streven vanuit hun eigen motieven hetzelfde doel na: de eerste beklimming van de Cerro Torre, een haaknaald van 3000 meter hoogte in Zuid-Argentinië. Het onversneden natuurtype tenslotte treffen we aan in de excentrieke naamloze bergbeklimmer die midden in de film ineens het primitieve basiskamp aan de voet van de Cerro Torre binnenloopt. Het lijkt wel alsof hij iets met de berg 'heeft' wat de anderen niet hebben. Uitgerekend deze primitieve natuurliefhebber zonder ambitie blijkt aan het eind van de film reeds lang de Cerro Torre te hebben beklommen: zijn ijspickel dient als het levend bewijs. Het ging hem niet om de eer, maar om de berg.

En de gevaren dan?

Zijn motieven als 'schoonheid van de natuur', 'ongereptheid', 'je grenzen verleggen' en 'een team vormen' op zichzelf (afzonderlijk) al krachtig genoeg om voor de bergsport te kiezen, het feit dat meerdere motieven samengaan, maakt die keuze nog overtuigender en tegelijk ook onontkoombaar: zoek maar eens een andere *setting* waar dat allemaal mogelijk is! Die constatering is van belang voor het vervolg. Bergsport is namelijk gevaarlijk, veel gevaarlijker dan het Pieterpad lopen, joggen, zeilen of teamsporten. En dat staat op gespannen voet met één van de belangrijkste regels in de ethiek: het principe van schade vermijden: 'Is sprake van ernstig gevaar, kies dan indien mogelijk voor iets anders'. Dat is dan ook het devies dat menige bergsporter door bezorgde collega's, familieleden en vrienden krijgt toegevoegd. Men is van mening dat je je leven in de waagschaal stelt. En laten we wel wezen: één van de motieven die sommigen hebben om aan bergsport te doen is het zoeken van het gevaar om het gevaar. Of het één op de tien of één op de duizend is, daar kunnen we nog over debatteren. Maar sommigen kicken op dingen die niet alleen gevaarlijk *lijken* – voor hen is er *bungee-jumpen* of een ritje in de achtbaan – maar het ook *zijn*. Jonge braziliaantjes gaan op het dak van een rijdende trein staan, sommigen vrijen bewust onveilig met een met AIDS besmette partner, en zo stellen sommigen zich willens en wetens aan extreme gevaren in de bergen bloot. Misschien speelt bij dit kat-en-muisspel met de dood de verlichte gedachte dat zelfgekozen ellende beter is dan ellende die je overkomt. Ongetwijfeld is voor sommigen de gedachte aan 'sterven in het harnas' oneindig veel aantrekkelijker dan de gedachte om op je negentigste aan Alzheimer te overlijden. Het 'doods-motief' komt opvallend vaak voor in reisverhalen van bergbeklimmers.¹ Je zou zelfs kunnen spreken van een keurmerk van verhalen van topbeklimmingen: wie de dood in de ogen heeft gezien, heeft de mooiste verhalen.

Gelukkig zijn verreweg de meeste beoefenaars van bergsport, ook de meer riskante vormen, geen levensmoede durfals. Zij herkennen zich niet in het bovenstaande. Zij beoefenen de bergsport juist vanwege het omgekeerde: de wil om te overleven! Zij zijn

constant 'in touw' om zo veilig mogelijk te klimmen, werken aan hun conditie en hun *skills* en analyseren de objectieve gevaren in de bergen minutieus. En toch ontikom ik niet aan het nuchtere feit dat de kans dat mij in mijn hoedanigheid als bergsporter in een willekeurig jaar iets ernstigs overkomt, vele malen hoger is dan de kans dat mij als automobilist iets overkomt. Statistisch gesproken is het voor mij en mijn gezin veel veiliger om resoluut op te houden met klimmen dan om kinderzitjes, *car kits* en veiligheidsriemen te gebruiken. De overheid bestraft overtredingen tegen dat laatste met hoge boetes, maar de Matterhorn beklimmen, daar heeft zij geen enkel bezwaar tegen!

Vanuit een liberale opvatting kun je zeggen: als mensen voor gevaren kiezen, laat ze. Zolang ze maar weten waar ze mee bezig zijn, *anderen* niet in gevaar brengen en niet verwachten dat anderen hun leven in de waagschaal stellen om ze uit de penarie te komen redden. Hooguit kun je mensen vragen of ze zich wel bewust zijn van de gevaren; zijn ze daarvan doordrongen, dan is het verder hun zaak. Maar zo libertijns zijn de meesten van ons helemaal niet. Het kan ons terecht wel degelijk wat schelen wanneer de ander zich net wat te gretig blootstelt aan doodsgevaar. Met doodgaan heb je nooit alleen jezelf en frustrer je meer anderen dan je ooit zult weten. Mensen zijn geen kippen die opgewekt het pikken hernemen wanneer de vos is langsgeweest. Het zijn niet de eerste de beste filosofen die betoogd hebben dat het bovendien ook naar *jezelf* onethisch is om de dood teveel speelruimte te geven. Als je dood bent is het uit met je conditie, je klimtechnieken, je moed, je humor, je vastberadenheid en je autonomie. Alles weggevaagd tot een doodse stilte. Niemand moet dat willen, niet voor een ander en dus ook niet voor jezelf. Hier doet zich dus een merkwaardige paradox voor: we doen in de bergen alles om de veiligheid te bevorderen, maar we blijven wel klimmen. Kennelijk is onze behoefte aan ervaringen in de bergen sterker dan onze angst voor de risico's. In dat opzicht onderscheiden we ons niet veel van de motorrijder, de straffe roker of de grote drinker, al kan de bergsporter er altijd nog op bogen dat zijn lichamelijke en vaak ook geestelijke conditie als gevolg van het klimmen hem voor andere narigheid (hart- en vaatziekten, depressies) juist weer behoedt. Niettemin: hoe veilig je ook klimt, zo veilig als op de tennisbaan

wordt het nooit. En, paradoxaal genoeg: àls klimmen zo veilig zou worden als de tennisbaan of als postzegels verzamelen, zouden sommige klimmers er niks meer aan vinden. Risico's zijn met de bergsport gegeven en het lukt ons niet altijd om ons daarover waterdicht te verantwoorden.

Een merkwaardige paradox is dat verhalen van klimmers die wél grote risico's nemen voor mij en vele anderen tot favoriete weekendlectuur behoren. Toch zou ikzelf nooit de risico's nemen die hij en anderen nemen. Hebben hun belevenissen misschien een plaatsvervangende functie: ons inzicht en spanning verschaffen met dingen die wij zelf waarschijnlijk nooit zouden ondernemen?

Morele hoogtegrens

Misschien dat het nemen van grotere risico's in de bergsport te maken heeft met een ander verschijnsel: het aanbrengen van een 'hoogtegrens' in de moraal. Toen er tijdens een verblijf in een berghut op 3600 meter hoogte gebrek was aan bedden, stelde één van de gidsen: 'In de bergen moet je altijd eerst aan jezelf denken.' Een bekende bergbeklimmer zei eens: 'Boven de 8000 meter is er geen moraal'. Dat soort waarheden lijkt te worden bevestigd door de praktijk. De rivaliteit tussen klimexpedities en tussen individuele klimmers kan op grote hoogten bizarre vormen aannemen. Sommigen weigeren in problemen geraakte collega's te helpen om een eigen toppoging niet in gevaar te brengen. De risico's die mensen in de bergen nemen, zijn vele malen groter dan de risico's die men als automobilist of huiseigenaar neemt. En de hoeveelheid afval op de South Col van Mount Everest verraadt al evenzeer dat klimmers op grote hoogten een andere moraal hebben dan in het dal. Maar is dat verkeerd? Alvorens daar op in te gaan wijs ik op het belangrijkste structuurkenmerk van *elke* moraal: morele regels gelden in principe voor alle mensen onder alle omstandigheden. Moord is fout voor moeders én dochters, schoolmeesters én leerlingen, artsen én patiënten, bergbeklimmers én zeilers. Principes als solidariteit, waarachtigheid en eerbied voor ieders gelijke waarde gelden zowel op de Hillary Step als op de Van Brienoordbrug. Probeer het bij je vrouw, als je haar ontrouw bent geweest, maar eens met de smoes: 'Dat was op de Gornegrat! In Leiden zou ik zoiets nooit doen!'

Er is, heel simpel, geen andere moraal op de bergen dan in het dal. Wel heeft de

moraal op verschillende plaatsen – de zorgsector, het justitieel apparaat, het gezin, de bergen – een toespitsing nodig. Hier is echter geen sprake van een verschillende moraal, maar van een *contextuele* moraal: een toepassing van dezelfde morele principes op verschillende situaties. De uitspraak dat er boven de 8000 meter geen ethiek meer is, is dan ook onacceptabel vanuit ethisch oogpunt. Hooguit kan zo'n uitspraak retorische waarde hebben, bijvoorbeeld om te belichten hoeveel ingewikkelder en dilemma'scher keuzen op grote hoogte kunnen worden. Wordt evenwel bedoeld dat je in de bergen morele principes koudweg buiten werking mag stellen, dan is er moreel gesproken een echt probleem. Ook in het hooggebergte en zelfs in de *no rescue zones* blijft als een paal boven water dat iemand, hoezeer debet ook aan zijn eigen precaire situatie, indien enigszins mogelijk gered moet worden. In de bergen is er geen andere moraal, hooguit is sprake van de onmogelijkheid om haar naar behoren uit te voeren.

Een concreet voorbeeld uit mei 2004 tijdens de dramatische beklimming van de Mulhacén in de Sierra Nevada. Tijdens een sneeuwstorm zijn twee dames door onderkoeling en uitputting niet langer in staat zich voort te bewegen. De groep staat voor de keus: de twee reddeloos achterlaten of proberen ze mee te trekken waardoor de veiligheid van de rest van de klimmers nog weer verder in gevaar komt. Wat te doen? Een 'normaal mens' – daarmee bedoel ik hier iemand die in 'de bergen' in beginsel van dezelfde moraal uitgaat als in 'het dal' – staat hier voor een zwaar dilemma. Waarschijnlijk is de beslissing om de twee achter te laten, alles wegend, inderdaad de beste keus geweest. Maar toch: je laat wel twee van je tochtgenoten doodgaan! Wie moet besluiten om iemand aan de dood prijs te geven, doet dit altijd met grote tegenzin en zich bewust van de tragiek van dit besluit. Hij is na zo'n beslissing nooit meer dezelfde. Maar voor wie er boven een bepaalde hoogte écht geen moraal is, is de genoemde situatie moreel noch psychisch een probleem. De argumenten liggen immers voor het oprapen: 'Als we die twee proberen mee te nemen, zijn er straks geen twee, maar negen doden'; 'Hadden ze maar beter moeten trainen of betere kleding moeten aantrekken'; 'Hadden ze maar niet op deze reis moeten inschrijven'; 'Je kunt immers niet allen redden?' Het zijn

quasi morele redenen die een afwezigheid van morele sympathie verraden. Een dergelijke wijze van afwegen duidt op slijtage van het morele besef die, zo valt te vrezen, op termijn ook in het dal voelbaar zal worden.²

Dat alles laat onverlet dat je je, zowel in de bergen als in het lage land, om volstrekt legitieme redenen soms primair moet richten op het welzijn van jezelf of de eigen groep. Een touwgroep of een klimexpeditie is daarin geen uitzondering: een gezin, een vereniging, een bedrijf of een land werkt net zo. Het zou vreemd zijn als je je voor de buurkinderen net zo hard inspande als voor je eigen kind, je alimentatie zou betalen aan de weduwe van de overbuurman, Philips de scheerapparaten van Braun zou aanprijzen of Nederland een hogesnelheidslijn zou aanleggen tussen New York en Baltimore.

Dat eigen belang voor gaat, is dus alom gebruikelijk, maar wel binnen de grenzen van proportionaliteit en met respect voor de belangen en de integriteit van anderen. Zo mogen we anderen bij het behartigen van ons eigen belang niet schaden of in gevaar brengen. De solidariteit met de eigen groep wordt ook gerelativeerd wanneer iemand buiten die groep in *levensgevaar* is. In dat geval is een simpel beroep op de belangen van de eigen groep onvoldoende als basis voor het besluit om niet te helpen. Een beroep op de behoefte aan nachtrust voor een aanstaande toppoging valt weg tegen de plicht om iemand indien mogelijk te redden. Zonder uitgebreid op allerlei ethische theorieën in te kunnen gaan, kunnen we stellen dat er bij beslissingen rondom leven en dood in de bergen twee stelregels gelden. Eén: het is belangrijk dat het leven van tot dusverre 'veilige' mensen niet disproportioneel in gevaar wordt gebracht. Als een gids twee mensen die in een spleet zijn gevallen, kan redden door een onschuldig teamlid aan zijn lot over te laten, is dit toch niet moreel. Een uitzondering is wanneer iemand zijn leven bij de redding *vrijwillig* en zonder dwang, in de waagschaal stelt.³; en twee: wie door eigen toedoen in gevaar komen, hebben geen recht het leven van een ander te claimen. Tenzij – het kan niet vaak genoeg gezegd worden – er mogelijkheden zijn tot een voor alle partijen redelijk veilige redding.

In het volgende nummer van *HOOGTELIJN* gaan we nader in op problemen rond dubieuze topclaims en veilig klimmen.

Noten

1. Drie titels die in de *Hoogtelijn* van juni 2004 worden besproken: Simon Mawer, *De val*; Joke de Jonge, *Gevaar in de bergen*; Ronald Naar, *Leven en dood op de Mount Everest*.
2. In dit opzicht lijkt de polemiek tussen de bergbeklimmers Ronald Naar en Joe Simpson tamelijk overdreven. Tijdens een poging in 1992 om de Mount Everest te beklimmen treft Naar's expeditie op 20 meter van de eigen tent een vermeend dode of bijna dode man aan. Aangezien men zich in de 'no rescue zone' bevindt, besluit men niets meer te doen. Joe Simpson heeft voor deze beslissing geen goed woord over. Niet alleen is zijn stijl van discussiëren echter aanstootgevend en ongenueanceerd (hij weigert Naar zelfs de hand te schudden), maar ook heeft hij geen enkele blijk van begrip voor de inderdaad moeilijke afweging. Omgekeerd zit ook Naar muurvast in zijn positie, en heeft hij op zijn beurt weinig oog voor het diep-tragische van de genomen beslissing als hij zegt: 'Ik heb toen een harde, moeilijke beslissing genomen: wij ondernemen niets; *die man is bijna ten dode opgeschreven en hij zoekt het verder maar uit*'. Zie *De Volkskrant*, 20.09.1997, 02.10.1997 en 04.04.1998 (*cursief* ThAB).
3. Ook daar zijn weer kanttekeningen bij te plaatsen: brengt die persoon door zijn heroïsche optreden geen onschuldige anderen in gevaar, bijvoorbeeld omdat hij een berggids is die een groep klimmers onder barre omstandigheden nog een gevaarlijke berg af moet leiden? Laat hij misschien mensen achter die van hem afhankelijk zijn, zoals de berggids Rob Hall die in een poging om het leven van zijn cliënt Doug Hansen te redden het leven liet en daarmee zijn hoogzwangere vrouw alleen achterliet? Zie Jon Krakauer, *Into Thin Air*.